

برآورد تاثیر متقابل حمایت مرزی و داخلی در بخش کشاورزی ایران

امید گیلانپور^{۱*} - مینا حجازی^۲

تاریخ دریافت: ۸۸/۱۲/۱۱

تاریخ پذیرش: ۸۹/۸/۲

چکیده

شاید بتوان یکی از خصوصیات منحصر به فرد موافقت نامه کشاورزی را موظف کردن کشورها به پذیرش تعهداتی در سه حوزه متفاوت یعنی حمایت های داخلی، دسترسی به بازار و یارانه های صادراتی دانست. هر چند در هر سه حوزه هدف کاهش مداخلات مختل کننده تجارت است ولی نحوه دسته بندی انتخاب شده، حکایت از توجه موافقت نامه کشاورزی به ابزارهای سیاستی در مقابل آثار تجاری سیاست های کشاورزی دارد. در حالی که حسب انتظار می باید توجه به آثار تجاری سیاست از اولویت بیشتری برخوردار می بود. این مساله پیش از این نیز مورد توجه محققان قرار گرفته بود، لیکن در این مقاله برای نخستین بار روشی برای اندازه گیری میزان این تاثیر متقابل در دو حوزه دسترسی به بازار و حمایت داخلی ارائه شده است. نتایج این مقاله نشان می دهد که در ایران نیز همچون کشورهای نظیر کانادا و ایالات متحده دولت به طور همزمان با اعمال سیاست های مرزی و داخلی از تولید کنندگان برخی محصولات کشاورزی حمایت می کند. عدم توجه به چنین همزمانی ایی موجب کم برآوردی میزان حمایت قیمتی داخلی در حد ۱۶۱ درصد می گردد. این نتیجه موید نتیجه آنانیا (۲) و گورتر و اینگکو (۲۰۰۲) مبنی بر تاثیر پذیری حمایت داخلی از سیاست مرزی و ضرورت باز تعریف جعبه زرد مغایر نتیجه آنانیا (۱۹۹۷) مبنی بر بیش برآوردی معیار کلی حمایت در اثر همزمانی این سیاست ها است.

F13, Q17, Q18: JEL طبقه بندی

واژه های کلیدی: موافقت نامه کشاورزی، معیار کلی حمایت، سیاست های تجاری، جعبه زرد، ایران

مقدمه

مداخلات مختل کننده تجارت است ولی نحوه دسته بندی انتخاب شده، حکایت از توجه موافقت نامه کشاورزی به ابزارهای سیاستی در مقابل آثار تجاری سیاست های کشاورزی دارد (۳). در حالی که حسب انتظار می باید توجه به آثار تجاری سیاست از اولویت بیشتری برخوردار می بود. درک نکته فوق این سوال را بوجود می آورد که آیا چنین تفکیکی موجب تاثیر گذاری تعهدات سه حوزه حمایت های داخلی، دسترسی به بازار و یارانه های صادراتی بر یکدیگر خواهد شد؟ نخستین بار آنانیا (۲) به این مساله توجه کرد. وی در مقاله ای به صورت نظری تاثیرات دسترسی به بازار بر حمایت های داخلی، یارانه های صادراتی بر حمایت های داخلی و دسترسی به بازار بر یارانه های صادراتی را به صورت نظری مورد بررسی قرار داد. بواسطه تمرکز مقاله حاضر بر تاثیر حمایت مرزی بر حمایت های داخلی در این جا تنها به نتایج این بخش از مقاله وی خواهیم پرداخت. وی نشان داد که اگر کشور بزرگ واردکننده ای به تولید کنندگان خود به صورت معین به ازای هر واحد تولید^۶ یارانه پرداخت کند، کاهش تعرفه از سوی

با مروری بر چرایی و چگونگی انجام مذاکرات کشاورزی در دور اروگوئه در می یابیم که قاعده مند شدن تجارت محصولات کشاورزی نه تنها از شدت اختلالات تجاری در این بازار بالنسبه کوچک ولی حائز اهمیت کاست بلکه به مذاکرات تعرفه و تجارت نیز شمولیت عام تری بخشید. شاید بتوان یکی از خصوصیات منحصر به فرد موافقت نامه کشاورزی را موظف کردن کشورها به پذیرش تعهداتی در سه حوزه متفاوت یعنی حمایت های داخلی^۳، دسترسی به بازار^۴ و یارانه های صادراتی^۵ دانست. هر چند در هر سه حوزه هدف کاهش

۱ و ۲- به ترتیب استادیار و مدیر گروه پژوهشی بازار یابی و تجارت خارجی موسسه پژوهش های برنامه ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی و دانشجوی تحصیلات تکمیلی دانشگاه ایومینگ
(E-mail:omid.gilanpour@gmail.com * - نویسنده مسئول)

3- Domestic Support
4- Market Access
5- Export Subsidy

6- Per-Unit Production Subsidy

الگوی نظری تحقیق

شیوه پیشنهادی برای اندازه گیری جعبه زرد براق

کشور کوچکی را که خالص واردکننده محصولات کشاورزی است را در نظر بگیرید. توابع عرضه داخلی و تقاضا در این کشور به ترتیب با S_d و D مشخص می‌شوند (نمودار ۱). در صورتی که هیچ مداخله ای توسط دولت در بازار و تولید این محصول صورت نگیرد، با توجه به منحنی مازاد تقاضای داخلی کشور موصوف (ED) و منحنی عرضه افقی در بازار بین المللی (ES) مقدار تولید داخلی، تقاضا و واردات به ترتیب X_m ، X_d ، X_s خواهند بود.

اجرای سیاست حمایتی تولیدی به صورت اعمال قیمت مداخله ای بالاتر از قیمت بین المللی برای تولیدکننده داخلی ($P_i > P_w$) سبب خواهد شد تا منحنی مازاد تقاضا مطابق نمودار ۲، شکسته شده و از ED به ED' تغییر پیدا کند. در این حالت مقدار تولید داخلی از X_s به X'_s افزایش پیدا کرده و مقدار واردات از X_m به X'_m کاهش می‌یابد. لذا بر اساس دستور العمل موافقت نامه کشاورزی می‌توان گفت مقدار حمایت داخلی قیمتی انجام شده از محصول برابر خواهد بود با:

$$PS = (P_i - P_w) X'_s \quad (1)$$

با اضافه شدن مداخله مرزی از سوی دولت کشور واردکننده در همین بازار، متغیر قیمت برای محاسبه میزان حمایت قیمتی از شفافیت سابق برخوردار نخواهد بود. چرا که دو حالت کاملاً متمایز قابل تصور خواهد بود. در حالت اول اگر قیمت مداخله ای تولید از قیمت رایج در بازار داخلی که ناشی از مداخله مرزی است بیشتر باشد، یعنی:

$$P_i > P_w + t > P_w \quad (2)$$

در این صورت مشکلی در محاسبه حمایت داخلی وجود نخواهد داشت. علی القاعده مقدار معینی از محصول با قیمت مداخله ای به دولت فروخته می‌شود که با جاگذاری آن در رابطه ۱ می‌توان حمایت داخلی قیمتی را به صورت کاملاً دقیق محاسبه کرد. اما در حالت دوم اگر قیمت مداخله ای تولید از قیمت رایج در بازار داخلی که ناشی از مداخله مرزی است کمتر باشد، یعنی:

$$P_w < P_i < P_w + t \quad (3)$$

مداخله مرزی سبب افزایش تولید شده و در عین حال عملاً دولت نیازی به خرید محصول تولید شده با قیمت P_i نخواهد داشت. چرا که کشاورزان می‌توانند محصول خود را با قیمت $P_w + t$ در بازار به فروش برسانند. در این صورت عملاً محصولی به دولت فروخته نخواهد شد و به رغم اعمال سیاست حمایت داخلی و بسط تولید و در نتیجه مختل شدن تجارت عملاً هیچ گونه حمایت قیمتی برای این کشور نباید ثبت شود. همانطور که گفته شد کشورهای مختلف در برخورد با این مساله عکس العمل‌های متفاوتی از خود نشان داده و سازمان جهانی تجارت نیز نسبت به این رویه‌های متفاوت واکنشی از

این کشور می‌تواند میزان معیار کلی حمایت^۱ (AMS) در این کشور را حتی در صورت زیاد شدن حمایت داخلی کاهش دهد. روشن است که در این شرایط دقیقاً بر خلاف نظر تنظیم کنندگان موافقت نامه می‌توان ضمن افزایش حمایت داخلی مقدار آن را کاهش یافته گزارش کرد. وی این پدیده را تناقض^۲ آنانیا نامید. البته این اتفاق در مورد همه انواع حمایت‌های داخلی تاثیرگذار بر مقدار و نوع تولید، از جمله پرداخت جبرانی، مصداق ندارد. بر این اساس وی استدلال می‌کند که معیار کلی حمایت (جعبه زرد) شاخص مناسبی برای اندازه گیری میزان حمایت داخلی نیست. چرا که میزان حمایت از تولید کننده داخلی را اعم از اینکه ناشی از سیاست‌های داخلی و یا تجاری باشد، به صورت توأمان اندازه گیری می‌کند.

گورتر و اینگکو^۳ (۲۰۰۲) ضمن تایید تاثیر سیاست‌های مرزی بر معیار کلی حمایت به نکته ای که در کار آنانیا مغفول مانده بود توجه کردند. آنها حالتی را مورد توجه قرار دادند که حمایت مرزی، قیمت داخلی را در سطحی بالاتر از قیمت جهانی حفظ کند. در این شرایط اگر قیمت مداخله ای از سوی دولت اعلام نشده باشد، طبق دستور العمل مندرج در موافقت نامه کشاورزی چیزی به حمایت قیمتی این کشور افزوده نخواهد شد. این مساله می‌تواند به عنوان یک معیار دوگانه مورد استفاده قرار گیرد کما اینکه کانادا با توجه به آن حمایت قیمتی خود از گوشت مرغ، بوقلمون و تخم مرغ را اعلام نکرده لیکن ایالات متحده در همین شرایط برای فرآورده‌های شیری خود حمایت قیمتی اعلام کرده است. گورتر و اینگکو با توجه به تاثیر پذیری معیار کلی حمایت از سیاست‌های تجاری لزوم بازتعریف جعبه زرد و معرفی جعبه زرد براق^۴ (معیار اندازه گیری حمایت داخلی که تحت تاثیر حمایت مرزی قرار ندارد) را مطرح ساختند. اما آنچه در کار آنها بدان پرداخته نشده آن است که چگونه می‌توان این تاثیر را تفکیک کرده و جعبه زرد را به جعبه زرد براق تبدیل نمود. این مقاله که در چهار بخش تنظیم شده در پی تفکیک این اثر و اندازه گیری میزان آن در کشاورزی ایران است. در بخش الگوی نظری تحقیق شیوه پیشنهادی برای محاسبه جعبه زرد براق معرفی شده است. در بخش نتایج و بحث با شفاف کردن وضعیت حمایت قیمتی انجام شده از محصولات کشاورزی در ایران لزوم توجه به این پدیده در اقتصاد کشاورزی ایران نشان داده شده و میزان تاثیر حمایت مرزی بر حمایت داخلی قیمتی در ایران اندازه گیری شده است. بخش پایانی مقاله به جمع بندی و نتیجه گیری اختصاص یافته است.

1- Aggregate Measurement of Support

2- Paradox

3- Gorter and Ingco

4- flashing amber box

خود نشان نداده است. برای حل این مشکل، می توان بر اساس رابطه (۴) به محاسبه حمایت داخلی قیمتی پرداخت.

$$FP_S = (P_i - P_w) X'_S + ((P_w + t) - P_i)(X''_S - X'_S) \quad (4)$$

که در آن: FP_S : حمایت قیمتی براق

P_i : قیمت مداخله ای دولت برای حمایت از تولید کننده داخلی

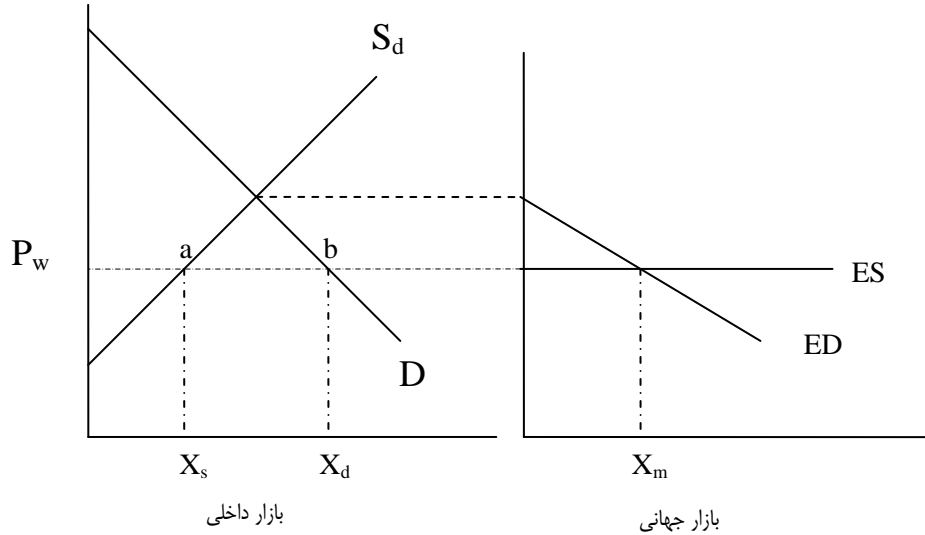
P_w : قیمت جهانی

$P_w + t$: قیمت رایج ناشی از مداخله مرزی

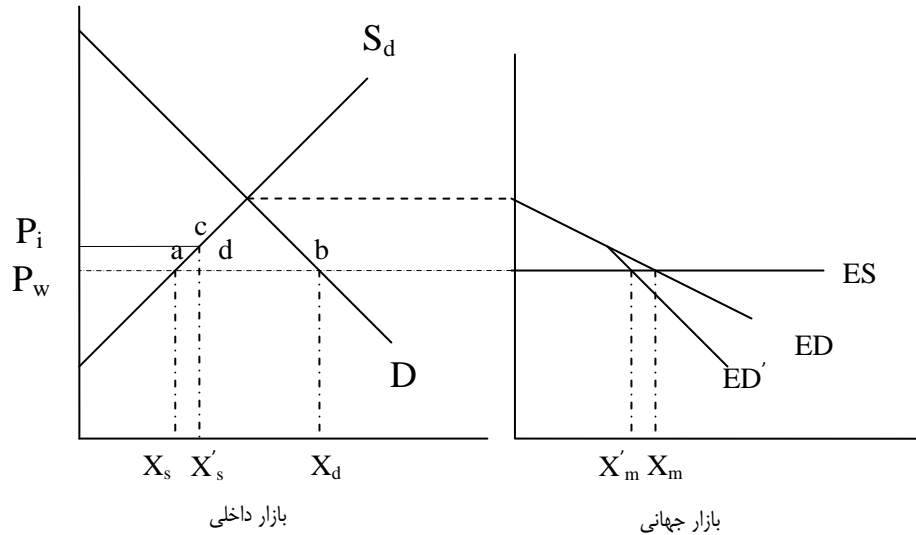
X''_S : مقدار تولید داخلی

X'_S : مقدار محصول فروخته شده به دولت بر اساس قسمت مداخله ای می باشد.

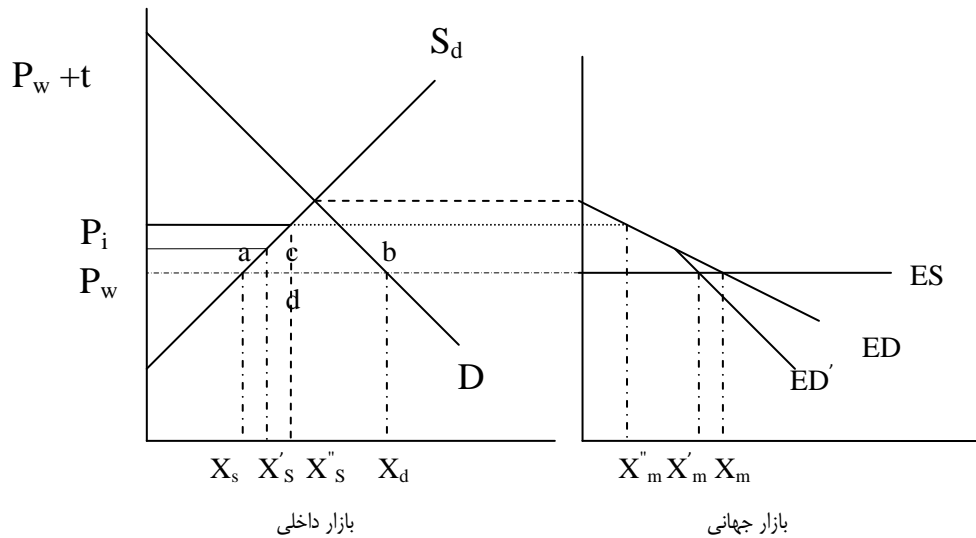
نمودار ۱- عرضه و تقاضای داخلی و جهانی یک کشور کوچک واردکننده بدون هرگونه مداخله سیاستی از سوی دولت

نمودار ۲- عرضه و تقاضای داخلی و جهانی یک کشور کوچک واردکننده در شرایط اعمال سیاست حمایت قیمتی از تولیدکنندگان داخلی

نمودار ۳- عرضه و تقاضای داخلی و جهانی یک کشور کوچک واردکننده در شرایط اعمال حمایت مرزی بزرگتر از حمایت قیمتی

نحوه انجام حمایت قیمتی از تولیدکنندگان محصولات کشاورزی در ایران

بر اساس قانون تضمین خرید محصولات کشاورزی ۲۸ محصول مورد حمایت قیمتی دولت قرار دارند. در عین حال دولت با اعمال تعرفه و ایجاد موانع غیر تعرفه ای نیز از بسیاری از محصولات کشاورزی حمایت مرزی می کند. طی دوره مورد بررسی، ۸۴-۱۳۸۰، اعمال همزمان حمایت مرزی و قیمتی در مورد تعدادی از محصولات به نحوی بوده که قیمت بازاری از قیمت تضمینی و هر دو آنها از قیمت جهانی بیشتر بوده اند. اسامی و تعداد این محصولات در جدول ۱ آورده شده است.

چرا که این مقدار تولید تحت تاثیر قیمت بازاری ناشی از حمایت مرزی ممکن گردیده و در صورت عدم مداخله مرزی با توجه به قیمت جهانی کشاورزان محصول کمتری را بر مبنای قیمت تضمینی تولید کرده و آن را به دولت تحویل می دادند. البته شرط کافی برای این امر آن است که دولت برای مقدار محصول مورد حمایت خود سقفی تعیین نکرده باشد. با مقایسه روابط (۴) و (۱) به روشنی می توان دریافت که حمایت داخلی قیمتی براق بزرگتر از حمایت داخلی قیمتی تعریف شده در موافقت نامه کشاورزی است و عدم توجه به تاثیر سیاست های مرزی بر سیاست های حمایتی داخلی موجب کم برآوردی معیار کلی حمایت می گردد.

نتایج و بحث

جدول ۱- فهرست محصولاتی که قیمت تضمینی آنها از قیمت رایج در بازار کمتر بوده ولی با سیاست مرزی عملاً مورد حمایت تولیدی قرار گرفته اند

محصولات مورد حمایت قیمتی با سیاست مرزی	سال
جو، ذرت، چغندر قند، سیب زمینی، پیاز، لوبیا، نخود، سیب، پرتقال، لیمو ترش، نارنگی، گوشت گوساله، گوشت گوسفند و گوشت مرغ (۱۴)	۱۳۸۰
سویا، سیب زمینی، لوبیا، نارنگی، گوشت گوساله، گوشت گوسفند و گوشت مرغ (۷)	۱۳۸۱
سیب زمینی، لوبیا، خرما، گوشت گوساله، گوشت گوسفند و گوشت مرغ (۶)	۱۳۸۲
جو، پنبه، لوبیا، گوشت گوساله، گوشت گوسفند و گوشت مرغ (۶)	۱۳۸۳
جو، لوبیا، عدس، گوشت گوساله و گوشت گوسفند (۵)	۱۳۸۴

ماخذ: نتایج مطالعه

ردیف اول این جدول نشان می دهد که میزان حمایت قیمتی در هر دو شیوه بعد از سال ۱۳۸۰ بواسطه کاهش رسمی ارزش ریال با کاهش بسیار شدیدی مواجه شده و دیگر بار از سال ۱۳۸۱ سیر صعودی یافته است. درعین حال حمایت قیمتی براق به مراتب از حمایت قیمتی سنتی بزرگتر است.

مقایسه دو سطر آخر این جدول موید نکته بسیار مهمی است به این معنا که عدم توجه به تاثیر حمایت مرزی بر حمایت داخلی به طور متوسط موجب کم برآوردی میزان حمایت قیمتی به اندازه ۵,۲۴ درصد ارزش تولید بخش کشاورزی می گردد. به عبارت دیگر میزان حمایت قیمتی ناشی از حمایت مرزی حدود ۱,۶۶ برابر حمایت قیمتی ناشی از سیاست خرید تضمینی بوده است. برای درک اهمیت این موضوع باید توجه داشت که حمایت قیمتی به مفهوم سنتی آن در مورد ۲۸ محصول اعمال می شود ولی حمایت توام مرزی و تولیدی به طور متوسط در مورد کمتر از ۸ محصول اعمال شده است.

این جدول فهرست محصولاتی است که به رغم اعمال قیمت تضمینی، بخش بزرگی از محصول تولید شده به دولت فروخته نشده است. چرایی این پدیده را باید در حمایت مرزی ایی جستجو کرد که حمایت قیمتی غیرشفافی را نصیب تولیدکنندگان کرده است. لذا استفاده از فرمول سنتی محاسبه حمایت داخلی قیمتی در مورد این محصولات بیان کننده میزان درست حمایت داخلی قیمتی نیست.

دقت در جدول ۱ نشان می دهد که تعداد محصولاتی که از حمایت مضاعف مرزی و داخلی برخوردار بوده اند طی دوره مورد بررسی کاهش یافته است.

اندازه تاثیر حمایت مرزی بر حمایت قیمتی از تولیدکنندگان محصولات کشاورزی

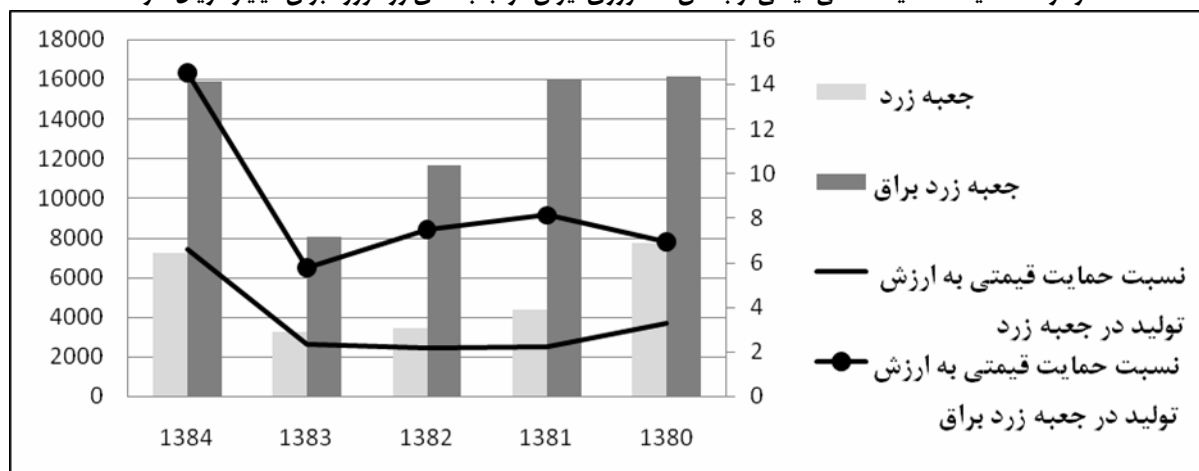
میزان حمایت داخلی قیمتی از محصولات کشاورزی بر مبنای تعریف سنتی ارائه شده در موافقت نامه کشاورزی و تعریف حمایت قیمتی براق در جدول ۲ محاسبه و گزارش شده است. دقت در دو

جدول ۲- حمایت قیمتی از بخش کشاورزی ایران در جعبه های زرد وزرد براق میلیارد ریال-درصد

۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	
۷۷۰۲,۴۲	۴۳۶۱,۴۷	۳۴۰۵,۶۸	۳۲۵۱,۳۱	۷۱۹۴,۹۲	جعبه زرد
۱۶۱۴۵,۷۹	۱۵۹۸۰,۰۲	۱۱۶۵۴,۴۰	۸۰۱۶,۰۷	۱۵۸۶۰,۳۲	جعبه زرد براق
۲۳۲۸۱۵	۱۹۶۴۶۸	۱۵۵۷۹۵	۱۳۸۸۱۲	۱۰۹۳۶۲	ارزش تولید
۳,۳۱	۲,۲۲	۲,۱۹	۲,۳۴	۶,۵۸	نسبت حمایت قیمتی به ارزش تولید در جعبه زرد
۶,۹۴	۸,۱۳	۷,۴۸	۵,۷۷	۱۴,۵۰	نسبت حمایت قیمتی به ارزش تولید در جعبه زرد براق

ماخذ: نتایج مطالعه

نمودار ۴- مقایسه حمایت داخلی قیمتی از بخش کشاورزی ایران در جعبه های زرد وزرد براق میلیارد ریال-درصد

ماخذ: نتایج مطالعه

جمع بندی و نتیجه گیری

دسته بندی تعهدات کاهشی کشورها در سه حوزه حمایت‌های داخلی، دسترسی به بازار و یارانه‌های صادراتی حکایت از اولویت بخشی موافقت نامه کشاورزی دور اروگوئه به ابزارهای سیاستی در مقابل آثار تجارت دارد. این امر سبب شده تا آثار متقابل تعهدات کشورها در حوزه های مختلف نادیده گرفته شود. این مساله پیش از این نیز مورد توجه محققان قرار گرفته بود، لیکن در این مقاله برای نخستین بار روشی برای اندازه گیری میزان این تاثیر متقابل در دو حوزه دسترسی به بازار و حمایت داخلی ارائه شده است. نتایج این مقاله نشان می دهد که در ایران نیز همچون کشورهای نظیر کانادا و ایالات متحده دولت به طور همزمان با اعمال سیاست های مرزی و داخلی از تولیدکنندگان برخی محصولات کشاورزی حمایت می کند.

عدم توجه به چنین همزمانی ای می تواند موجب کم برآوردی میزان حمایت داخلی در حد ۱۶۱ درصد می گردد. این نتیجه موبد نتیجه آنانیا (۲) مبنی بر تاثیرگذاری سیاست های مرزی و داخلی بر یکدیگر و گورتر و اینگو (۲۰۰۲) مبنی بر ضرورت بازتعریف جعبه زرد است و در مقابل معایر نتیجه آنانیا (۲) مبنی بر بیش برآوردی معیار کلی حمایت در اثرهمزمانی این سیاست ها است. البته ذکر این نکته بسیار ضروری است که آنانیا در مدل خود یک کشور بزرگ وارد کننده را مد نظر قرار داده در حالیکه در این مقاله ایران به عنوان یک کشور کوچک وارد کننده مورد توجه قرار گرفته است. دلیل دیگر این تفاوت را باید در تمرکز آنانیا به نوع خاصی از حمایت قیمتی (پرداخت معین به ازای هر واحد تولید) جستجو کرد.

منابع

- ۱- گیلانپور، حجازی م. و کاظم نژاد م. ۱۳۸۷. محاسبه معیار کلی حمایت در بخش کشاورزی ایران، موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، گزارش طرح پژوهشی.
- 2- Anania G. 1997. Policy Choices and interdependence of country decisions in the implementation of the 1994 GATT Agreement on agriculture, *European Review of Agricultural Economics*, Vol.24.161-181.
- 3- Chad E., Hart B., Babcock A. 2003. An Ex Post Assessment of WTO Limits on AMS: Is Trade Less Distorted? Contributed paper presented at the International Conference Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading? Italy, June 23-26.
- 4- De Gorter H., Ingco M. 2002. The AMS and Domestic Support in the WTO Trade Negotiations on Agriculture: Issues and Suggestions for New Rules, *Agriculture and Rural Development (ARD)*.